

(૧૪)

અનુપત્તિસમઃ—પ્રાગુત્પત્તેઃ કારણભાવાદ-
મુત્પત્તિસમઃ । પદાર્થ ઉત્પન્ન થયા પહેલાં તેનું
કારણ હોતું નથી. એમ ઉત્તર આપવો તે
અનુપત્તિસમ ઉત્તર કહેવાય છે. (આ પણ
અસત્ ઉત્તર હોવાથી ભતિ છે. જાતમતે)

અનુદ્ભૂતત્વમ્—અતીન્દ્રિયવિશેષગુણત્વમ્ ।
જેમાં રૂપ રૂપશાદિક વિશેષ ગુણો ધ્વન્દ્રિયો
વડે પ્રત્યક્ષ કરવા યોગ્ય હોતા નથી, તે અનુદ્ભૂત
કહેવાય.

અનુપકારસમઃ—કાર્યકારણભાવસ્ય ઉપકાર
નિયતત્વેડનવસ્થા । કારણવગર કાર્ય થાયજ
નહિ, અર્થાત્ કારણ એ કાર્યનું નિયત
ઉપકારક છે, એવો નિયમ જેને વિષે થઈ
શકે નહિ તે.

અનુપલબ્ધિપ્રમાણમ્—યોગ્યત્વે સત્ય-
લક્ષ્મોડભાવપ્રમાણમ્ । જે સ્થળે જે વસ્તુ
પ્રાપ્ત થવાની યોગ્યતા છે, તે વસ્તુ તે સ્થળે
નથી એવી અભાવપ્રમાણ જે કારણ તે અનુપ-
લબ્ધિ પ્રમાણ. (અને એ અભાવરૂપ પ્રમાણે
અનુપલબ્ધિ કહે છે)

૨. જ્ઞાનકરણાજન્મામાવાનુભવાસાધારણકારણમ્ ।
જ્ઞાનના કારણરૂપ અજન્ય અભાવના
અનુભવનું અસાધારણ કારણ તે અનુપલબ્ધિ
પ્રમાણ કહેવાય. એમ છતાં લક્ષણને નિદોષ
કરવાને અન્યકારે આ લક્ષણમાં કેટલાંક વિશે-
ષગુણો મૂક્યા છે. જે ‘અદૃષ્ટ’ જે સધળા
જનાવોનું સાધારણ કારણ છે, તેની વૃત્તિ
કરવાને ‘અસાધારણ કારણ’ એવું પદ લક્ષ-
ણમાં મૂક્યું છે, ઇત્યાદિ (વિદ્વાન્ત પરિ.)

અનુપલક્ષમઃ—અનુપલબ્ધિનો અભાવ
(ઉપલબ્ધિ શબ્દ જુઓ.)

અનુપસંહારી—અન્યવ્યતિરેકદષ્ટાન્તરહિતો
હેતુઃ અનુપસંહારી અનૈકાન્તિકહેત્વાભાસઃ) જે
હેતુ અન્ય દષ્ટાન્તથી પણ રહિત હોય તથા
વ્યતિરેક દષ્ટાન્તથી પણ રહિત હોય તે
હેતુ ‘અનુપસંહારી’ કહેવાય છે. એ એક
પ્રકારનો અનૈકાન્તિક હેત્વાભાસ છે. જેમ

‘સર્વમનિત્વં પ્રમેયત્વાત્ ।’ સર્વ પદાર્થો માત્ર
અનિત્ય હોવા યોગ્ય છે, પ્રમેયધર્મવાળા
હોવાથી ’ આ અનુમાનમાં સર્વ પદાર્થો માત્ર
પક્ષ રૂપ હોવાથી તે પક્ષથી ભિન્ન કોઈ અન્ય
દષ્ટાન્ત કે વ્યતિરેક દષ્ટાન્ત છે નહિ, માટે
પ્રમેય હેતુ અનુપસંહારી કહેવાય છે.

અનુબન્ધ—અંથમાં વિષય, પ્રયોજન,
અધિકારી, અને સંબંધ, એ ચાર બાબતો
કહેલી હોય છે. એ ચાર બાબતો ગ્રહ્યા
માણ્યોની અંથમાં પ્રવૃત્તિ કરાવવાના હેતુ
છે, માટે એ ચાર અનુબંધ કહેવા છે. એ
અર્થનો શ્લોક છે કે—

“ સર્વેષામેવ શાસ્ત્રાણામનુબન્ધચતુષ્ટયમ્ । ”

પૃથક્ પૃથક્ મવત્યેતજ્ઞાત શાસ્ત્રે પ્રવર્તકમ્ ।
અર્થ—બધાંજ શાસ્ત્રોના ચાર અનુબંધ હોય છે
અને તે દરેક શાસ્ત્રના ભિન્નભિન્ન હોય છે.
એ અનુબંધો બાણીનેજ બિજાસુઓ તે તે
શાસ્ત્રોમાં પ્રવૃત્ત થાય છે.

૩. મહલાચરણાવ્યવહિતોત્તરમેવ પ્રત્યાદાવનુબન્ધ-
માનઃ । અંથનું મંગલાચરણ કયા પછી તરતજ
અંથના આરંભમાં જે કહેવામાં આવે છે તે
અનુબંધ.

૩. સ્વવિષયજ્ઞાનદ્વારા શાસ્ત્રે પ્રવર્તકઃ ।
પોતાના વિષયનું જ્ઞાન આપીને તે દ્વારા
શાસ્ત્રમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર જે વિષય તે
અનુબંધ.

અનુભવઃ—સ્મૃતિભિન્ન જ્ઞાનમનુભવઃ ।
સ્મૃતિથી ભિન્ન એવા જ્ઞાનને અનુભવ કહે
છે. જેમ—પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણવડે ઉત્પન્ન
થયેલું ‘આ ઘડો’ ઇત્યાદિ જે જ્ઞાન છે, તે
જ્ઞાન સ્મૃતિથી ભિન્ન છે અને જ્ઞાનરૂપ પણ
છે, માટે ‘આ ઘડો’ ઇત્યાદિક જ્ઞાન અનુભવ
કહેવાય છે એને અનુભૂતિ પણ કહે છે.

એ અનુભવ પ્રત્યક્ષ, અનુભૂતિ, ઉપભૂતિ
અને શાબ્દ, એમ ચાર પ્રકારનો હોય છે. એ
અનુભવ જે વસ્તુવિષયક હોય તે, વસ્તુવિષયક
અનુભવજન્ય સંસ્કાર પણ હોય છે. તેમ તે